

ΜΙΑ ΤΡΑΠΟΥΛΑ ΜΕ ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Βάνα Μπουσέ
Αρχαιολόγος

Στη Γερμανία, όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, κυκλοφόρησαν την εποχή της Επανάστασης του 1821 διάφορα αντικείμενα καθημερινής χρήσης με θέματα εμπνευσμένα από τον ελληνικό Αγώνα, που τεκμηριώνουν τα φιλελληνικά αισθήματα μεγάλου μέρους των Ευρωπαίων της εποχής εκείνης. Τα αντικείμενα αυτά, επιτραπέζια παιχνίδια, τράπουλες, ταπετσαρίες και άλλα παρόμοια, ήταν από τη φύση τους εφήμερα και, ενώ υπάρχουν μαρτυρίες για την ύπαρξή τους, τα ίδια σπανίως διατηρήθηκαν. Έτσι η περιγραφή μιας τράπουλας με φιλελληνικά θέματα, που από μια σειρά ευτυχών συμπτώσεων έφτασε πλήρης και σε καλή κατάσταση ως τις μέρες μας, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Η τράπουλα αυτή αποτελείται από 52 παιγνιοχάρτα, διαστάσεων 8,4 x 5,5 cm, των οποίων τα σχέδια έχουν αποτυπωθεί με τη μέθοδο της χαρακτικής και έχουν επιχρωματισθεί με το χέρι. Φυλάσσεται σε μια χαρτονένια θήκη, διαστάσεων 9,3 x 6,2 x 2,9 cm, που έχει σήμερα ανοιχτό γκριζό χρώμα και που είναι διακοσμημένη με χρυσαφίδες ταινίες, επίσης από χαρτόνι.

Ο συνδυασμός των συμβόλων των παιγνιοχάρτων με τα πρόσωπα των παραστάσεων δεν είναι τυχαίος αλλά αποτέλεσμα επιμελούς επιλογής. Οι ρηγάδες και οι ντάμες έχουν φυσικά μεγαλύτερη βαρύτητα από τους βαλέδες: το σπαθί και η κόουπα μεγαλύτερη από τα άλλα χρώματα, πολύ περισσότερο που στα γερμανικά το σπαθί ονομάζεται σταυρός και η κόουπα καρδιά.

Ετσι, ρήγας σπαθί είναι ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, ενώ ντάμα κόουπα η Μπουμπουλίνα, που παρουσιάζεται και εδώ, όπως και στις άλλες γερμανικές φιλελληνικές μαρτυρίες, σαν μια από τις επικρατέστερες μορφές της ελληνικής Επανάστασης. Ο ρήγας σπαθί φέρει την επιγραφή "πρίγκιπας

Υψηλάντης". Τα πλούσια μαλλιά χαρακτηρίζουν έναν νέο, ακμαίο άντρα. Απλότητα και αφιλοκέρδεια συμβολίζει η απέρριπτη στολή του. Μοναδικό στολίδι της οι χρυσές επωμίδες που ζωγράφισε ο τεχνίτης, για να υποδηλώσει τον υψηλό βαθμό που είχε ο Υψηλάντης στο ρωσικό στρατό. Παρουσιάζοντάς τον εξάλλου μονόχει-

ρα και με το παράσημό του, θέλησε να θυμίσει στους Γερμανούς πως ο Αλέξανδρος Υψηλάντης είχε πολεμήσει και είχε πληγωθεί στη μάχη της Λειψίας, ή, σύμφωνα με άλλους, στη Δρέσδη, πάντως στον πόλεμο κατά του Ναπολέοντα, του μεγάλου τους εχθρού.

Ντάμα σπαθί είναι η "πριγκίπισσα Μουρούζη", που εικονίζεται πλούσια ντυμένη, με διόδυμα και πέπλο. Τα χέρια της, με τα δάκτυλα πλεγμένα, ενώνονται σε δέηση. Η Μουρούζη, σε δεύτερη αμέσως μετά τον Υψηλάντη θέση, σαν ντάμα σπαθί, δηλαδή του σταυρού, αποτελεί όχι μόνο αναφορά στις φαναγές της Κωνσταντινούπολης, αλλά και σαφή μνεία στον απαγχονισμό του Πατριάρχη, του οποίου η επεικόνιση σε μια τράπουλα θα ήταν βέβαια ανάρμοστη. Το όνομα Μουρούζη συνδέεται στενά με τη θανάτωση του Γρηγορίου του Ε', όχι μόνο γιατί οι δύο Μουρούζες, ο Κωνσταντίνος, γραμματέας και διερμηνέας του Πατριάρχου, και ο αδελφός του Νικόλαος, διερμηνέας του στόλου, θανατώθηκαν λίγες μόνο μέρες πριν από τον Πατριάρχη, αλλά κυρίως μέσω της Μουρούζη, που απεικονίζεται στο χαρτοπαίγιο σαν ντάμα σπαθί. Ήταν χήρα του Δημητρίου Μουρούζη, που είχε αποκεφαλωθεί το 1812 στο στρατόπεδο της Σούλκας, με την αιτιολογία ότι είχε υπογράψει τη συνθήκη του Βουκουρεστίου. Όταν άρχισαν οι σφαγές στην Κωνσταντινούπολη, η Πύλη ανέθεσε στον Πατριάρχη την επίβλεψη της Μουρούζη και των έξι παιδιών της, έτσι ώστε η προβλεπόμενη φυλάδευσή τους από την Πόλη να δώσει άλλο ένα επιχείρημα για τη θανάτωση του Πατριάρχη.

Ο βαλές σπαθί μάς εκπλήσσει κάπως με την επιγραφή Αρναούτης, δηλαδή Αλβανός, αλλά αν η τράπουλα τοποθετηθεί χρονικά στα δύο πρώτα χρόνια του Αγώνα, υποθέσι προς την οποία συγκλίνουν όλες οι ενδείξεις, ο Αρναούτης θα μπορούσε να θεωρηθεί αναφορά στον Αλή

Πασά, πράγμα που θα δικαιολογούσε και την πλούσια στολή με την οποία εμφανίζεται, αφού γενική ήταν η πεποίθηση πως ο Αλή Πασάς είχε συσσωρεύσει μεγάλο πλούτο. Ο Αλβανός φοράει πράσινο επενδύτη στολισμένον με χρυσά σειρήνια και γούνα, ενώ στο χέρι κρατάει σπαθί. Στο κεφάλι έχει, μόνος αυτός από όλες τις φιγούρες της τράπουλας, κόκκινο φέσι με χρυσό σειρήνη.

Ο ρήγας καρό φέρει την επιγραφή "πριγκίπας Οδυσσεάς" και αναφέρεται βέβαια στον Ανδρόυτσο. Ένας νέος άντρας με κομψή πριγκιπική εμφάνιση, νεανική κόμωση, μπλε επενδύτη με χρυσά σειρήνια, άσπρο πουκάμισο με δαντελένια τραχηλιά και κόκκινη ζώνη, τείνει το δεξί χέρι σε μια κίνηση ηγεμονική.

Η ντάμα καρό έχει την επιγραφή "Έλενα Τοπόλη", ένα όνομα που δεν αναφέρεται οι ιστοριογράφοι της εποχής. Παρουσιάζεται εξαιρετικά πλούσια ντυμένη, με λεπτό διάδημα, πέπλο, γούνα και περιδέραιο. Την τραγική της ιστορία γνωρίζουμε από ένα γερμανικό φιλελληνικό ποίημα που δημοσιεύτηκε στην εβδομαδιαία εφημερίδα "Literarischer Merkur" στις 11 Οκτωβρίου 1821. Σύμφωνα με αυτό, βάρβαροι εχθροί, που δεν κατονομάζονται, απήγαγαν τη νέα γυναίκα, αφού προηγουμένως κατακρεουργήσαν τον πατέρα της και κατέστρεψαν το σπίτι τους. Ο αδελφός της καταδίωξε τους εχθρούς, τους έφθασε, και σκότωσε την αδελφή του, την οποία δεν μπορούσε να σώσει, απαλλάσσοντας την από την ατιμία και τα δεινά της αιχμαλωσίας. Δεν γνωρίζουμε αν η Τοπόλη είναι ιστορικό πρόσωπο ή αν στην ιστορία της συμπίκνωσε η φιλελληνική ποίηση τα δεινά τόσων άλλων ομοεθνών της. Πάντως θα πρέπει να υπάρχει και τρίτη αναφορά σε αυτήν, γιατί στο ποίημα που αναφέραμε κατονομάζεται μόνον ο αδελφός. Εκτός αν το όνομα Έλενα αποτελεί επινόηση του σχεδιαστή της τράπουλας μας,

1. Παιγιόχαρτο ρήγας σπαθί με την επιγραφή "Πριγκίπας Υψηλάντης".

2. Ρήγας μπαστούνι που φέρει την επιγραφή "Γιορτζάκι" και αναφέρεται προφανώς στον Γιωργάκη Ολύμιο.

3. Ντάμα μπαστούνι, η αδελφή των Υψηλάντων, "Πριγκίπισσα Υψηλάντη".

4. Ντάμα κόουπα, η εικόνα της Μπουκουλίνας, "Ποπουλίνα".

Βαλές καρό είναι ο "Μοραίτης", που εμφανίζεται απλά ντυμένος και οπλισμένος. Η πλούσια γενειάδα του έρχεται σε αντίθεση με το φαλακρό του κεφάλι, εμφάνιση που τον χαρακτηρίζει ως άντρα ακαμίο αλλά που δε βρίσκεται πια στην πρώτη ηλικία. Στο δεξί του χέρι κρατάει γιγαγάνι, ενώ στο ζωνάρι του είναι στερωμένη η κομπούρα. Για λόγους οικονομίας του χώρου απεικονίζεται το γιγαγάνι λοξά, πίσω από το κεφάλι του.

Ο ρήγας μπαστούνη φέρει την επιγραφή "Γιορτάνκι" και αναφέρεται προφανώς στο Γιωργάκη Ολύμπιο, του οποίου ο ρόλος στα πολεμικά γεγονότα της Μολδοβλαχίας υποδηλώνεται με το κάλυμμα της κεφαλής του: μαύρο, σε σχήμα κυλινδρού, φέρει το σύμβολο των Ιερολοχιτών, δηλαδή κρανίο και κάτω από αυτό δύο οστά χιαστί. Ο Γιωργάκης είχε υπηρετήσει στο ρωσικό στρατό και γι' αυτό φοράει στολή με χρυσά σερίφια και από πάνω έναν κόκκινο μανδύα στολισμένο με γούνα. Με το δεξί του χέρι κρατάει τη λαβή ενός πιστολιού.

Ντάμα μπαστούνη είναι η αδελφή των Υψηλάντων. Από όλες τις φιγούρες της τράπουλας, αυτή είναι η πιο λιτή στη διακόσμηση και η πιο σεμνή στην εμφάνιση, πράγμα που υποδηλώνει τη νεότητά αλλά και την αγνότητα της εικονιζόμενης. Χωρίς κοσμήματα και χωρίς πανωφόρι, με ένα απλό φόρεμα και πέπλο χωρίς διάδημα, κρατάει στο αριστερό της χέρι ένα σταυρό, προς τον οποίο δείχνει με το δεξί.

Βαλές μπαστούνη είναι ο "Υδραίος". Ντυμένος απλά με στολή λευκογάλαζη, φοράει κόκκινο ζωνάρι και κοντό, κίτρινο μανδύα που δένει στο στήθος. Με το αριστερό χέρι κρατάει λόγχη με αρπάγη. Πάνω σ' αυτό το παιγνιόχαρτο χάραξε ο τεχνίτης και το όνομά του: C. H. Zoelcke, Λειψία.

Ο ρήγας κούπα φέρει την επιγραφή "πρίγκιπας Καντακουζηνός". Πρόκειται για το Γεώργιο Καντακουζηνό, που ακολούθησε από την αρχή τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και ήταν ο διοικητής του σώματος των Ιερολοχιτών. Ο Καντακουζηνός φοράει πλούσια στολή αξιωματικού, ενώ οι λαβές δύο πιστολιών καταλαμβάνουν το κέντρο της εικόνας.

Ντάμα κούπα είναι η Μπουμπουλίνα. Η εικόνα της διαφέρει από αυτές που παρουσιάζουν οι άλλες ντάμες της τράπουλας. Ενώ εκείνες εμφανίζονται με τα χέρια ενωμένα σε θέση ή χαμηλωμένα ή να κρατούν σταυρό, και με τα μαλλιά καλυμμένα, η Μπουμπουλίνα εικονίζεται με τα μαλλιά λυτά να ανεμίζουν στον αέρα και με το χέρι υψωμένο σε προτροπή. Το νεανικό πρόσωπο δίπλα στο κόκκινο σύμβολο της καρδιάς φαίνεται να απηχεί τον ενθουσιασμό του φιλελλήνα τεχνίτη, που αρκετές ώρες θα πέρασε σκυμμένος πάνω από αυτές τις μορφές ενός αγώνα μακρινού, που φανερό είναι πόσο τον συγκινούσε.

Τέλος, βαλές κούπα είναι ο Ιερολοχίτης. Ο σχεδιαστής της τράπουλας τον ονομάζει "εταίριστή", φανερώνοντάς μας έτσι πως δεν έχει γνώσεις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, ή μόνον επιπόλαιες, γιατί αγνοεί την ετυμολογία της λέξης που δεν είναι από το εταίρειο αλλά από το εταίρα. Αντίθετα, σωστές είναι οι πληροφορίες που μας δίνει για τους Ιερολοχίτες, που φορού-

σαν μια απλή μαύρη στολή χωρίς στολίδια, ακριβώς όπως την παρουσιάζει, κι ένα κράνος με το έμβλημά τους, κρανίο και δύο οστά χιαστί. Επίσης μας παρουσιάζει τον εικονιζόμενο νέο να κρατάει λόγχη, πράγμα που κι αυτό είναι σωστό, γιατί οι Ιερολοχίτες ήταν λοχοφόροι.

Η περιγραφή των εικόνων που αποτελούν τις φιγούρες αυτής της τράπουλας έδειξαν, νομίζω, με τον πιο πειστικό τρόπο πόσο καλά πληροφορημένο ήταν το φιλελληνικό κοινό στη Γερμανία από την αρχή κιόλας του Αγώνα για όσα συνέβαιναν στον ελληνικό χώρο. Αυτό δεν οφειλόταν μόνο στο ενδιαφέρον του γερμανικού τύπου και των φιλελλήνων αλλά και στις προσπάθειες πληροφόρησης της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, που κατέβαλλε η ελληνική πλευρά, ασυντάκτες βέβαια και ανοργάνωτες αλλά πάντως υπαρκτές τόσο στα δύο πρώτα χρόνια του Αγώνα όσο και μετά το 1826.

Η τράπουλά μας δεν έχει χρονολογία αλλά τα πρόσωπα που επικρατούν στις φιγούρες της είναι αυτά που κυριαρχούν κατά τα δύο πρώτα χρόνια της Επανάστασης στο γερμανικό τύπο και στα διάφορα φιλελληνικά δημοσιεύματα. Επομένως το πιθανότερο είναι να τυπώθηκε το 1822, όπως μας πληροφορεί και ένα σημείωμα παλαιότερου κατόχου της τράπουλας.

Ο τεχνίτης που τη σχεδίασε θέλησε, όπως φαίνεται, να δώσει μια όση γίνεται πληρέστερη εικόνα των μαχόμενων Ελλήνων. Έτσι έχουμε από τη μια μεριά με τους ρηγάδες τέσσερις αρχηγούς, τρεις από τον πόλεμο της Μολδοβλαχίας, πράγμα που είναι και ένα ισχυρό επιχείρημα για την πρώτη χρονολόγησή της τράπουλας. Με τους βαλέςδες εξάλλου έχουμε τις στρατιωτικές δυνάμεις που διέθεταν οι Έλληνες, τις ναυτικές, που εκπροσωπεί ο Υδραίος, τις χερσαίες, που υποδηλώνει ο Πελοποννήσιος, τον Ιερό Λόχο, αλλά και τους Αλβανούς του Αλή Πασά. Οι ντάμες θυμίζουν στους φιλελληνες την άλλη, την τραγική μορφή του Αγώνα, η Υψηλάντη τις προσευχόμενες αδελφές, η Μουρούζη τις χήρες μητέρες, η Τοπλίτα τα θύματα του πολέμου. Τέλος, η ντάμα της καρδιάς, η Μπουμπουλίνα, συμβολίζει την ελπίδα πως ο αγώνας αυτός για την ελευθερία θα ευδοχήθει.

Philhellenic Themes in a Deck of Cards

A number of everyday objects with themes inspired by the Greek war of independence began circulating, in 1821, in Germany as well as in other European countries, thus documenting the philhellenic sentiments of a great number of contemporary Europeans. These objects, board games, decks of cards, wallpapers and other similar items, were ephemeral by nature and so, although we have testimonies of their existence, the actual objects have rarely been conserved. It is for this reason that the description of a deck of cards with philhellenic themes, which has survived to this day, complete and in good condition, through a series of happy coincidences, is of particular interest. This deck consists of 52 cards, each of 8.4 x 5.5 cm, and decorated by hand-painted etchings. The association of the playing cards' symbols with the personages depicted on them shows this to be the result of careful consideration.

V.B